

Et temahefte utgitt av Marinemuseet i Horten

Forfatteren

Torbjørn Ødegaard (født 1965) fra Fredrikstad har studert språk, litteratur og historie ved Universitetet i Oslo, og arbeider nå som frilans dokumentarforfatter. Han har tidligere utgitt flere bøker om maritim historie, og har nå under utgivelse et trebindsverk om relasjonene mellom Skandinavia og Nord-Afrika i tidlig tid (hvite slaver i Barbareskstatene, de tripolitanske gesandter og islamkunnskap i Norge i perioden 1600-1800). I de siste årene har han bedrevet arkivstudier i hele Nord-Afrika og blant annet tatt initiativet til en gjenutgivelse på fransk av trønderen Niels Moss'

beretning om livet som slave i Algier på 1700-tallet – en utgivelse som har fått stor omtale i media i Algerie. Ødegård er tidligere journalist med inngående kunnskap om den islamske verden, blant annet etter arabiskstudier i Amman 1990.

Utgiver:	Marinemuseet, Postboks 215, 3192 Horten
Forsidebilde:	Røverstaten Algier – bombemål for den dansk-norske eskadren sommeren 1770. Det Kongelige Bibliotek, København.
Prepress:	Lokalhistorisk Senter, Horten
Trykk:	Prinfo Unique, Horten
Utgitt:	2010

500-årsjubileet for den dansk-norske Flåten 1510–1814

Danmark–Norges ukjente krig 1769–72

Oppgjøret med røverstaten Algier

**Om nordmenns deltakelse i krigen, om noen norske
sjømenn som havnet i algiersk slaveri, om et skip
lastet med kostbarheter og litt om islamkunnskap i
Norge på 1770-tallet.**

Bombeattakkene fant sted om sommeren, for å være mer nøyaktig den 6., 7. og 8. juli i året 1770. Men byen ble ikke tvunget i kne. Angriperne hadde kommet langveisfra, med mange krigsskip og med nesten tre tusen soldater og sjøfolk, helt fra Europas nordlige strøk. Men den store flåteavdelingen måtte seile av gårde med uforrettet sak. En av årsakene var ganske banal, det var rett og slett værrets skyld. Vinden blåste i feil retning, det var pålandsvind, og den angripende parten var derfor i slagets siste fase redd for å bli blåst helt inn på land. Etter en tid ble freden gjenopprettet, og diplomatiet og skipsfarten kunne fortsette som før, tilnærmet som om ingenting skulle ha skjedd.

Barbareskstatene i Nord-Afrika på samtidig kart. KBK.

Inneværende år er det 500 år siden opprettelsen av den kongelige dansk-norske marine. Dette 500-årsjubileum markeres med en rekke arrangementer og utstillinger i begge land.

I dette heftet vil vi bare ta for oss en liten episode fra denne lange historien, nemlig historien om hvorledes Danmark-Norge med Flåten i 1770 forsøkte å sette en stopper for den kapervirksomhet som ble utøvet av Algier, en av de såkalte Barbareskstatene¹.

• Vi vil se nærmere på hvordan forholdet til Barbareskstaten Algier utviklet seg frem til angrepet i 1770 og i tiden etterpå. Her vil vi se på hvordan Algier, for dobbeltmonarkiet Danmark-Norge, i løpet av noen tiår på 1700-tallet, vekslet fra å være en regulær sjørøverstat til å bli en fre-

delig motpart, for så pånytt å bli en fiende og endelig en venn igjen. Et fragilt vennskap, men et vennskap likevel.

• Vi vil se nærmere på selve på den dansk-norske eskadren som ble sendt ut for å «sette Algier på plass», herunder se nærmere på selve angrepet, analysere hva som gikk galt og hva som ble konsekvensen.

• Men ingen beretning uten mennesker. Vi vil også se nærmere på forholdene for mannskapene om bord i Flåtens skip, og ikke minst se nærmere på hvor betydelig del av disse som kom fra Norge. Men vi vil også gå nærmere inn på skjebnen til den sivile sjømannen Niels Moss fra Trondheim. Han befant seg som slave, i algerernes øyne mer som en krigsfange, i Algier mens de dansk-norske orlogsskipene lå på reden rett utenfor

1. Nord-Afrikas kyst mot Middelhavet ble kalt Barbareskkysten. Algier, også kalt Alger, var en av statene. Dagens Algerie ble først definert i 1830, og Alger er hovedstad og største by. Navnet betyr øyene på arabisk, og henspiller på de små øyene utenfor byen som senere ble en integrert del av havnen.

og beskjøt byen derfra. Senere, etter at det hadde blitt fred og han selv var satt fri, skrev han en bok om sine opplevelser, *En fuldstændig Historisk Efterretning om De Medfarendes Skiebne paa Skibet Jonfrue Christina fra Trondhjem* – den eneste generelle samfunnsbeskrivelsen av Alger som noensinne er foretatt av en nordmann.

• På 1770-tallet, da Niels Moss skrev om sitt fangenskap blant muslimer, var også islam et høyaktuelt tema i avisen Trondhiems allene Kongelige privilegerede Adresse-Contoires Ugentlig udgivende Efterretninger (nåværende Adresseavisen). Til slutt blir dette derfor også en kort analyse om hva slags kunnskap om islam som ble formidlet i en norsk by på denne tiden. Hvem skrev om Østerlandene? Og hva ble skrevet?

Fred med Alger siden 1746

Som sagt, for Danmark-Norge var Alger et piratrede fra slutten på 1500-tallet², da den dansk-norske handelen med Middelhavsregionen var i sin spede begynnelse, og helt fram til 1746 da man på begge sider ble enige om å signere en fredstraktat med tittelen «Freds-Articuler, imellem Kongen af Dannemark og Norge og Deyen af Republiquen Alger; sluttet Aaret 1159 paa den 22de Dag

udi Maaneden Regib, stemmende overens med den 10de Augusti Aaret 1746 efter Christi Fødsel».³

For alle danske og norske sjømenn var for øvrig middelhavsseilas som en lang lidelsesperiode gjennom hele 1600-tallet. Sjørøverfartøy fra alle Barbareskstatene opererte aggressivt både på Middelhavet og vest for Gibraltar. Skip ble overfalt og sjømenn fanget og solgt på de nordafrikanske slavemarkedene. Etter hvert organiserte sjøfolkene selv en egen frikjøpsordning, ved at de samlet inn såkalte ransospenger⁴ for å frikjøpe kolleger i tyrkisk slaveri, eller «i tyrkeri» som det også het, den tids betegnelse på hvit slavehandel. Også private samlet inn penger for å frikjøpe slekt og venner i nordafrikansk fangenskap. Men slike private søknader (i form av supplikker⁵ sendt til kongen) om blant annet å få tillatelse til å ha beken foran kirkedøren ble ofte avslått fordi det ville gå på bekostning av folks giverglede til andre formål! I 1715 ble imidlertid slavekassen⁶ i København etablert, en statlig institusjon som formaliserte og effektiviserte frikjøpene i de tre-fire siste tiårene før fredstraktatene kom på plass. Etter dette var det normale at dansk-norske sjømenn fanget av Barbareskstatenes korsarskip kun satt kort tid i

Pinslene som kristenslavene i Alger måtte utholde, ble ofte overdrevet i samtidig europeisk litteratur; spesielt på kobberstikkene i den franske presten Pierre Dans historieverk om Alger; utgitt i Amsterdam i 1684. KBK.

2. Riksarkivet, Oslo (RAO): Det danske kanselli, saker ekspedert ved åpent brev/missive. Innlegg og henlagte saker: Pakke I 1582-1648 (legg 10/1 1634). Henlagte saker kronologisk ordnet: Pakke 3, 1671-1696, (legg 3/7 1682 og 17/3 1693). Rigsarkivet, København (RAK): TKUA, Barbareskerne, 80-1 (om de første Alger-slavene fra Norge).

3. <http://web.sdu.dk/mrh/treaty.htm>

4. Brekkhus, A. Ragnvald: Omkring ransospengene. Foreningen Bergen Sjøfartsmuseum, 1932.

5. RAO: Avskriftsamlingen 1850/01, norske supplikker, L0068.

6. Møller, Anders Monrad: Opprettelsen af Slavekommissionen. Handels- og Søfartsmuseets Årbog (bind 57). Kronborg, 1998.

Freds- ARTICULER.

Imellem
Kongen af Danmark
og Norge, ic.

DEYEN af Republikken
Alger;

Datet II59.

Paa den 22de Dag udi Maaneden Regib,

Gesandts ovrerret

Med den 10de Augulti

Datet 1746.

Efter HANSEES Godfcl.

Å I D S E N S B A N,
Trykt hos Directeuren over Kongl. Brevk. og Univ.
Bogtrykker Johan Jacob Gørdel.

Fredsavtalen av 1746 i trykt utgave.

slaveri før løsepenger ble tilsendt og sjømennene selv kunne settes fri.

Traktaten

Algier-traktaten av 1746 var et viktig redskap for begge parter. De dansk-norske handelsfartøyene, som for det meste seilte med tørrfisk og plank til Syd-Europa og brakte salt tilbake til Danmark-Norge, kunne fra dette året trygt seile forbi de algerske korsarskipene. Dette mot at «deyen», som var tittelen på herskeren av Algier, jevnlig mottok tribut⁷ fra riksmyndighetene i København. Med denne traktaten ble det altså slutt på oppbringelser av dansk-norske skip til Algier. Dermed opphørte også det ydmykende slaveriet, det som mangfoldige dansk-norske sjøfolk gjennom om lag 150 år hadde måttet utholde i Algier. Et gullurverk, besatt med 38 diamanter, har direkte med denne saken å gjøre. I dagene før julaften 1748 var kostbarhetene nær ved å havne på havets bunn utenfor Valsøya, i dag Bjugn kommune. Den 23. desember samme år skriver fogd Ruberg fra Eide⁸:

*I denne Aften, Klokken 6, bliver mig indhændiget Brev fra Thomas Davidsen udi Aafjords Tinglaug, datteret Walsøen dend 21d i denne Maanen, hvorudi hand melder sidstleeden Nat, er under Walsøen Strandet et Kongl Dansk Skib, fra Kiøbenhafn som skulde gaa til Algier i Tørkens Land med en kostbar Ladning...*⁹

Det aller mest verdifulle om bord, det som skulle sikre freden mellom røverstaten Algier og kongeriket Danmark-Norge, var blant annet et guld Repiter Urreværck med Diamanter. Lille julaften 1748 var det fremdeles usikkert om verdisakene lot seg berge fra det synkende skipet utenfor Valsøya, og i de nærmeste dagene ble gullurverket værende på skipet i en kiste med andre gaver til deyen av Algier.

Forut for forliset, der tre mann mistet livet, hadde følgende skjedd:

Det armerte koffardiskipet *Fredensborg*, eid av reder Andreas Bjørn i København, med 26 mann og bestykket med seks kanoner, seilte fra København den 9. november. Skipet var leid av den danske stat ved Økonomi- og Kommercekollegiet. Bestemmelsesstedet var Algier, og

lasten var kong Fredrik den femtes årlige gaver til Algier, i henhold til traktaten fra 1746: 500 tønner krutt, 8000 kanonkuler, fire metallmortere, en del tømmer og skåret plank og tjære. I det hele tatt våpen nok til at røverstaten Algier fortsatt kunne utplyndre fartøy fra kristne nasjoner som Algier ikke hadde signert noen fredsavtale med, for eksempel tyske handelsbyer som Hamburg og Lübeck og Spania. I tillegg kom kisten med *Presangerne*, blant annet med den omtalte gullklokka. Skipet kom aldri til Algier, men strandet, *heruden for Walsøens Südvest Ende ved en Øe Torren kaldet 7 Mile norden for Trondheim*. Men det kunne ha gått langt verre med *Fredensborg* og besetningen, for i sjøforklaringen holdt i Wællersund den 20. mars 1749 kom det fram at skipet nær var ved å synke på åpent hav. Presangskipet hadde holdt sjøen i fem uker og en dag uten å kunne ta en eneste observasjon verken *af Soel eller Stierner*, som kunde være tilforladelig, *allerheldst det daglig continuerede med stærck stormende Veir; tyck Luft og Sneer Fog*. Ved femtiden på morgenen den 21. desember fikk de Valsøya i sikte og grunnstøtte omtrent en halvtime senere.

Fredensborgs forlis kan isolert sett neppe kategoriseres som noen stor begivenhet i norsk kysthistorie. Kanonene og det meste av lasten ble berget og nesten hele besetningen overlevde, unntatt løytnant Axel Ahrenfeldt, konstabel Peder Jenssen og matros Friderich Lorentzen som alle satte *Livet til paa Klippen der Skibet støtte*. De samtidige dokumentene skrevet om *Fredensborgs* forlis, av kaptein Simon Hooglant, av fogd Johan Ruberg, av stiftamtmann Friderich Rantzow og av en rekke andre myndighetspersoner ble arkivert, og historien inntil nå glemt. Men skipsforliset, med bakgrunnen for selve reisen og reisens mål, traktaten med Algier, de årlige gavene og det omstendelige arbeidet som lå bak det å vedlikehold et vennskapet med en såkalt «røverstat», setter alt inn i et større relasjonshistorisk perspektiv.

I Algier satt dey Mahamet tilbake uten verken gulluret eller skarlagensklærne som også var lovet ham. Våren 1749 klaget deyen stadig til den danske-norske konsul Hammeken i

7. Presangen i anledning traktatens inngåelse beløp seg til 58.000 riksdaler, avgiftene til ca. 28.000. De årlige avgiftene ble også betalt i form av kanoner, krutt og materialer til skipsbygging.

8. Statsarkivet i Trondheim: Fogd Ruberg til stiftamtmann Rantzow. I: Trondheim stift og amtsarkiv, Fd5, fogdebrev Fosen 1743-1750, sammen med andre dokumenter, blant annet sjøforklaringen, om samme tema, under dato 27. august 1749. Registrert og transkribert av Hans Peter Madsen (HPM Vrakarkiv, ST 027).

9. Skipets planlagte kurs var slik at man skulle seile nord for de britiske øyer, men vær og vind presset *Fredensborg* nordover, og den 18. desember skal skipet, ifølge styrmannen under sjøforklaringen, ha vært på 61 grader og fire minutter nordlige bredde.

Algier over presangernes uteblivelse, men i november i 1749 ankom kaptein Simon Hooglant Algier med to års presanger om bord i samme fartøy. Og slik fikk deyen endelig gavene, blant annet gullurverket som ble berget utenfor Valsøya. Ved å følge urverket leser man relasjonshistorien mellom Danmark-Norge og Algier. Først i februar ble det berget, og den 22. i samme måned kunne kaptein Hooglant informere stiftamtmann Rantzow om at han hadde bedt rådmann Hornemann finne ut om det i *udi Trundhiem* kunne finnes en skikkelig urmaker som kunne reparere urverket *besat med 38 Diamanter*. Det havnet i Algier senere samme år, og med dette urverket ble det gode vennskapet mellom Danmark-Norge og Algier opprettholdt, både på slutten av 1740-tallet og i mange år framover.

Fredsbruddet i 1769

Men lykkelige dager er som kjent av tidsbegrenset varighet. Den dansk-norske skipstrafikken på Middelhavet økte sterkt i siste halvdel av 1700-tallet. Det var de såkalte «florisante tidene» (den blomstrende handelsperiode) i dansk-norsk sjøfartshistorie. En oppgangstid som var det gledelige resultatet av en generell velstandssøkning i Europa og en bevisst nøytralitetspolitikk i forhold til de europeiske konflikter. Danmark-Norge lot de store sjømaktene krige, mens våre egne fartøyer sørget for solid gevinst, innenfor og litt på kanten av reglene for nøytral skipsfart. Men presangene og tributtene Algier mottok, og som var utmålt i traktaten av 1746, var konstante og helt upåvirket av disse gyldne tidene for dansk-norsk shipping. Nettopp dette kan ha vært bakgrunnen for at en senere dey, Baba Mohammed ben-Osman¹⁰, la for dagen en stadig mer aggressiv kravmentalitet overfor den dansk-norske konsulen i Algier på slutten av 1760-tallet.

I den dansk-norske konsulen Andreas Æreboes¹¹ øyne var denne deyen kun en fordringsfull og rå Barbaresk fyrste. Men det ligger nærmere opp til virkeligheten å vurdere dey

Mohammed som en eksponent for det nordafrikanske korsarsystemet i sin mest rendyrkede- og ikke nødvendigvis inhumane form. Traktatene fulgte, som nettopp nevnt, ikke høykonjunktorene, og dermed svarte man fra nordafrikansk hold med kapringer for å få regulert opp tollsatsene. Disse tollsatsene var dermed i realiteten beskyttelsespenger som de ulike europeiske sjømaktene måtte ut med for å sikre sine handelsskip mot algerske kaperfartøyer.

Uansett, i 1769 var den lange fredsperioden over da deyen av Algier erklærte krig mot Danmark-Norge. Konsul Andreas Æreboe reiste straks fra landet og tok opphold i Toulon, og derfra advarte han alle dansk-norske skip mot faren for å bli kapret av algerske korsarer. Å være europeisk konsul i Algier var i ufredstider et risikoprosjekt. Ved to separate tilfeller på 1700-tallet ble en fransk og en venetiansk konsul lagt i lenker og satt til å bryte stein og dra steinkjerrer fordi den regjerende deyen ikke fikk det som han ville med konsulenes respektive regjeringer.

Det skal til Algiers forsvar sies at i den lange fredsperioden fra 1746 til 1769 var algerierne de første til å overholde fredstraktaten selv om de nok var fristet til å ta både skip og slaver. Et eksempel på dette er tilbakeholdenheten et algersk korsarskip viste da det i 1761 oppbrakte et dansk-norsk fartøy med 150 jesuitter som passasjerer, på vei fra Portugal til Civita Vecchia. Man skulle tro at algerierne ville slavebinde jesuittene, som i århundrer hadde blitt benyttet som pavestans stormtropper på muslimsk jord, men nei. Skipet ble frigitt og kunne fortsette sin reise mot Italia. Også algerierne respekterte prinsippet om «fritt skip – fri last», selv om de da risikerte at en fiendtlig nasjons last kunne passe uhindret på et nøytralt skip.

Det hele begynte som nevnt med at dey Baba Mohammed ben-Osman, allerede kort tid etter at han kom til makten i 1766, krevde tilleggs-presanger av Danmark-Norge, noe som regjeringen i København oppfattet som et brudd på traktaten av 1746. Som den danske historikeren Dan Andersen påpeker, var et regjerings-skifte i Algier på 1700-tallet alltid en

stressende begivenhet for de europeiske konsulene der. Konsulene måtte bli kjent med den nye herskeren, lære å kjenne hans humør og væremåte, og i tillegg strø om seg med gaver til den nye deyen og hans byråkrati. Dey Baba Mohammed ben-Osman var ikke den som lot anledningen til å gå fra seg når det gjaldt å sikre seg ekstrainttekter.

Konsul Æreboe ble instruert fra rikshovedstaden København om å meddele deyen at det snarest ville komme en ekstrapresang bestående av kostbare juveler i anledning hans maktovertakelse. Men dette viste seg å ikke være nok. I november 1768 rapporterte Æreboe hjem at deyen hadde forlangt enda en ekstrapresang til en verdi av 3600 riksdaler, som skulle bestilles i Marseilles i løpet av tre måneder. Dessuten krevde deyen at det skulle leveres ytterligere presanger annethvert år. Deyens argument var at det alltid ble gitt presanger når en ny konsul tiltrådte. Hvis en konsul satt lenger enn to år, gikk deyen således glipp av en ekstrainttekt. Derfor skulle det betales, krevde deyen, selv om konsulen ikke ble skiftet ut!

Æreboe skrev hjem til utenriksministeren, grev Johan Hartvig Ernst Bernstorff (1712-1772), og kunne fortelle at han ble stadig mer plaget av den algerske regjeringen for de traktatstridige presangenes skyld, og han skrev at han hadde med et folk å gjøre som satt all menneskelig rufømt til side. Æreboe hadde også vært hos deyen og påpekt dette, men hadde kun fått som svar at marinen plaget deyen, og at deyen derfor var nødt til å plage Æreboe.

Likevel ble ekstrapresangen bestilt i Marseilles, men da konsul Æreboe ville fortelle dette til deyen den 14. september 1769, var deyens tålmodighet slutt. Deyen ville ikke engang møte Æreboe som ikke kom lenger enn til palassets port. Der fikk han tre beskjeder:

- Algier erklærer Danmark-Norge krig.
- Æreboe har tre dager på seg til å forlate Algier.
- Og til slutt: Etter at 40 dager har gått, vil algerske korsarfartøyer begynne å kapre dansk-norske handelsfartøyer.

Årsaker ble ikke oppgitt av vaktstyrken i porten. Æreboe kom seg

10. Baba Mohammed ben-Osman var dey i Algier i perioden 1766-1790.

11. Æreboe hadde, da krigererklæringen kom, vært dansk-norsk konsul i Algier siden 1763

etter noen dager i sikkerhet om bord i et engelsk skip, men var ganske bekymret da han gikk fra sitt eget hus, forbi kasernen og ned til havnen, for ved slike spente anledninger var det ikke ualminnelig at man ganske enkelt ble skutt på.

Den dansk-norske konsulen viste selvsagt hva som lå til grunn for krigserklæringen, og enkelte av beskyldningene var heller ikke grunnløse. Først var det presangkravene som aldri tok slutt. Så var det anklagene han tidligere hadde hørt, om at Danmark-Norge skulle ha solgt sjøpass til skip fra Hamburg. Den store hansabyen Hamburg hadde nemlig så langt ikke signert noen traktat med Algier, noe hamburgkjøpmenn kunne omgå ved å la sin last bli transportert med skip fra nabobyen Altona, som jo var en del av det dansk-norske riket. Til slutt var det alliansen mellom Danmark-Norge og Russland, noe som for deyen var høyst uheldig siden Russland hadde ligget i krig med Tyrkia siden 1768.

Hvem var det som da brøt freden? Var det Danmark-Norge som strakk fredsavtalen til bristepunktet? Eller var det deyen som fortolket den for strengt for å kunne forhandle fram en mer lukrativ avtale?

Om deyen virkelig reagerte på Danmark-Norges allianse med Russland i den russisk-tyrkiske krigen (1768-1774), er mer usikkert. Alliansen kan ha utløst et sinne mot Danmark-Norge. Det kan også være

fristende å se på den algerske krigserklæringen som en måte å holde oppmerksomheten til Russlands allierte borte fra selve Tyrkia. Selv om alliansen formelt kom i stand i desember 1769, altså etter krigserklæringen, lå det lenge i kortene at Danmark-Norge og Russland ville nærme seg hverandre. Men på den andre siden hadde den dansk-norske utsendingen i Konstantinopel fått den ottomanske sultanen til å pålegge deyen, i form av en «firman», en ordre, om å gjenopprette freden med Danmark-Norge. Men deyen vendte ryggen til denne henvendelsen fra sultanen, noe som dessuten klart viser at Algier i realiteten var en helt autonom provins innenfor det ottomanske rikes grenser. Sammenhengen mellom Danmark-Norges allianse med Russland og Danmark-Norges krig mot Algier blir til syvende og sist likevel ikke noe annet enn spekulasjoner.

Hvordan reagerte man så i København etter at deyen hadde erklært krig?

Først og fremst er det slående at krigsmotstanden var såpass liten på dansk-norsk side, til tross for at man i det lengste, gjennom diverse bestikkelser og meglingsforsøket via sultanen, hadde forsøkt å gjenopprette freden. Få i det dansk-norske byråkratiet viste noen form for tilbakeholdenhet mot det å sende ut en stor marinestyrke til et risikoprosjekt i Nord-Afrika. Hvilke vurderinger lå så bak denne avgjørelsen om å sette hardt mot hardt, og hvem var det egentlig som bestemte at deyen skulle tuktes med kanoner? Den 20-årige kong Christian den syvende (1749-1808), som hadde regjert siden 1766, var ikke bare mentalt ustabil, men direkte sinnslidende og hadde neppe noen finger med i spillet. Til tross for at han i navnet var enerådende hersker, var det hans ministre og embetsmenn som i virkeligheten styrte riket. Mye av makten var samlet i hendene til Bernstorff, som hadde vært utenriksminister siden 1751. Han kan i løpet av de mange årene som minister kan ha fått utviklet en form for overmot, i alle fall når det gjaldt en tilsynelatende uinteressant Barbareskstat. Det er heller ikke sikkert at han hadde fått med seg alle bekymringsmeldingene som konsulen i Algier jevnlig hadde

sendt hjem på 1760-tallet. Slike rapporter ble nemlig sendt til Kommercekollegiet, datidens handelsdepartement, og ikke til Det tyske kanselli som var det daværende utenriksdepartementet. Bernstorff undervurderte trolig ganske enkelt Algier på de fleste områder og tolket ikke de mange faresignalene som kulminerte med deyens krigserklæring. Og da nyheten om krigserklæringen nådde København den 23. september¹² 1769, ventet han helt til 6. november med å foreslå å sende ut en straffeekspedisjon mot Algier. Det finnes ingen indikasjoner på at han søkte råd hos de fremste marineoffiserene, og han nøyde seg sannsynligvis med noen korte konsultasjoner med marineministeren. Bernstorff hadde ganske enkelt manglende kunnskaper om militære forhold som resulterte i at han tok viktige beslutninger på noe som senere skulle vise seg å være et meget sviktende grunnlag.

I mellomtiden var deyen av Algier opptatt av å omsette sine verbale trusler til praktisk handling. Av krigserklæringen i september fulgte kapringer i oktober. Disse fant sted i de nære havområdene vest for Gibraltar der flere algerske korsarfarøyt jaktet på dansk-norske priser. I tillegg til at det hadde brutt ut en regulær krig mellom to parter, var det også, som man ser, en regulær kaperkrig som fant sted på Atlanterhavet og Middelhavet. I rask rekkefølge ble tre dansk-norske handelsskip oppbrakt av algerske kaperfarøyt, og 41 dansk-norske sjøfolk ble gjort til slaver. Disse 41 slave utgjorde besetningene på de tre skipene;

- *Princessen* (kapret 4. oktober), som kom fra Altona, det vil si fra den tysktalende og den sørligste delen av riket¹³,

- *Rigernes Ønske* (kapret 9. oktober)¹⁴, hjemmehørende i København, og

- *Jomfrue Christina*¹⁵ (kapret 13. oktober) fra Trondheim i Norge.

Straffeekspedisjonen utrustes

Marinestyrken som ble sendt av gårde fra København for å bombe Algier til fred var betydelig, selv etter datidens standard. Den slagkraftige orlogseskadren bestod av fire av flåtens større fartøyt, som var linje-

12. Det er uklart hvordan nyheten om fredsbruddet den 13. september rent faktisk nådde København den 23. i samme måned.

13. Det dansk-norske riket strakte seg helt til Elben i sør.

14. Mannskapet bestod av følgende: Skipper Hans Thode Gram, styrmann Svend Høysager, båtsmann Johan Jacobsen Hofde, tømmermann Rasmus Olsen Stavne, kokk Espen Hansen Rønne, matros Lars Hansen Wilman, matros Niels Nielsen Moss, matros Thomas Høysager, matros Ole Evensen Bye og skipsgutt Sivert Roaldsen. Skipet «Rigernes Ønske» var for øvrig ikke forsikret mot «TyrkeMolest» siden rederen ikke hadde fått meddelelsen om fredsbruddet før skipet hadde seilt fra Cagliari.

15. Se også kort notis i den norske ukeavisen Trondhiems Adresse-Contours Efterretninger, 29. desember 1769.

Efter indløbne Efterretninger er Skipper Hans Thode Gram, førende Skibet Jomfrue Christina kaldet, af og fra Trondhiem til Lissabon bestemt med Bord og Tjære, paa sin Bortreyse den 13de Octobr. sidstleden, omtrent 22 Mil fra Lissabon, bleven opbragt af en Algiersk Chebecker, samt han tilligemed Folkene, der bestod af 9 Mand, foruden med værende Ung-Kløbmand Hr. Jacob Herman Collin, gjorde til Fanger, og tilligemed Skibet og Ladningen indbragte til Algier.

skipene *Prinds Friderich* (flaggskip), *Prinsesse Sophia Magdalena*, *Slesvig* og *Mars*, hver bestykket med 50-70 kanoner. Dermed de to fregattene *Christiansøe* og *Havfruen* med 32 kanoner hver. Så var det de to bombegaliotene *Staabrav* og *Pak An*, hospitalskipet *De fire Søstre*, transportskipet *Laurvig* og til slutt transportbriggen *Postiljonen* som fulgte med styrken sydover. For å bemanne disse skipene hadde det blitt skrevet ut sjømenn fra hele riket, fra Norge i nord til Slesvig i sør, og samlet utgjorde det maritime personellet 2451 mann. I tillegg kom 516 soldater, så det var alt i alt nesten tre tusen dansker og nordmenn som seilte mot Algerie under ledelse av schoutbynacht¹⁶ Christian Frederik Kaas (1725-1803).

I 1769, året da freden med Algerie ble brutt, var totalsummen av innrullerte sjømannskaper i hele den dansk-norske hovedrullen på 17.644 mann¹⁷. I tillegg kom Holmens faste mannskaper, stampersonalet, som også tidvis ble utkommandert til sjøtjeneste. Av alle de innrullerte i flåten i 1769 kom drøye ti prosent fra Slesvig (1911 mann), nærmere tretti prosent kom fra de rene danske områdene (4838 mann), mens majoriteten, noe over seksti prosent, kom fra Norge (10.895)¹⁸. Det var friske, unge, sjødyktige nordmenn som utgjorde kjernen av befarte mannskaper i den dansk-norske orlogsflåten. En studie av deler av besetningene om bord i linjeskipene *Prinds Friderich* og *Prinsesse Sophia Magdalena* viser at andelen av nordmenn var betydelig, også i toktet mot Algerie.¹⁹

Nå hadde ikke denne marineopp-rustningen vinteren 1769/70 foregått helt smertefritt. Når det gjaldt de to fregattene skulle de i utgangspunktet ha seilt av gårde noen måneder tidligere for å beskytte dansk-norske handelsskip i Middelhavet. Men på grunn av ulike praktiske problemer underveis endte det med at fregattene seilte med den øvrige flåten. Dessuten kunne utrustningen av de to bombegaliotene ikke betraktes som noe annet enn et usikkert eksperiment. Den dansk-norske marinen rådet ikke over slike fartøy og måtte i stedet ombygge to sivile skip til dette formålet. Det fantes heller ikke erfarent mannskap til slike bombegalioter, og man måtte

i all hast finne artillerister og trene dem på nytt, men med den ulempe at det ikke fantes passende skip å trene med.

Allerede før avseilingen hadde altså marinestyrken betydelige svakheter. I tillegg hadde den dansk-norske utenriksadministrasjonen ikke tatt hensyn til en av de eldste doktrinene i maritim krigføring, nemlig at skip ikke kan innta byer eller festninger, for byens artilleri vil som oftest være overlegent. Et effektivt bombardement av en by som Algerie krevde dessuten beskytning i høy vinkel, men dersom man ikke hadde teknologi til å dempe den harde rekyl, ville selv spesialbygde bombefartøyer bare kunne avfyre et begrenset antall skudd før de måtte taues av gårde for reparasjon. Bare en kombinert sjø- og landstyrke kunne innta en by som Algerie, og eskadrens troppestyrke på rundt 500 marinesoldater var derfor langt fra tilstrekkelig. I realiteten sendte Danmark-Norge av gårde en flåtestyrke som ikke hadde slagkraft nok til annet enn å rette en advarende pekefinger mot deyen. Noen virkelig trussel mot Algerie kunne disse skipene aldri utgjøre.

Men alt dette visste man selvsagt ikke da. Den 2. mai i 1770 seilte eskadren fra København. 6. mai passerte den Lindesnes i Norge. Før den ankom Gibraltar (6. juni) hadde den dansk-norske styrken møtt sin første motstander. Men denne fienden var ikke de algerske korsarfatøylene eller røverstatens kanoner, men derimot tyfus som hadde brutt ut på linjeskipet *Mars* og de to fregattene. I tillegg var mange rammet av en slags koldbrann på grunn av kulde og muligens også infisert brød. Tyfusen kan ha kommet fra en russisk flåte i Østersjøen, som andre marinemannskaper tidligere hadde vært i kontakt med, eller den kan ha lurt seg med i drikkevannet som ble brakt fra København, som var en notorisk kilde til sykdom. Etter hvert spredte tyfusen seg til samtlige av de dansk-norske skipene som seilte mot Algerie.

Et av de første sykdomsofrene var presten som tjenestegjorde om bord i hospitalskipet, dit de syke ble brakt. Presten ble begravd på sjømannsvis, men siden det var for lite stein i kisten, holdt den seg flytende

Schoutbynacht Christian Frederik Kaas (1725-1803).

16. En admiralsgrad.

17. Jeppesen, Hans: *Søenrolleringen 1770-1802*. Upublisert speciale. København, 1972.

18. Fordelt slik på de følgende seks innrullingsdistriktene i Norge (se Jeppesen, tabell 2): Frederikshald (724 mann), Bragmæs (1340), Christianssand (5299), Stavanger (906), Bergen (444), Trondheim (2182).

19. RAK: *Reviderede Regnskaber, Sømillitære Regnskaber 1770-1774, Flagets Regnskab (Middelhavsekspeditionen)*, pk. 1-6. For tidligere studier av nordmenn i fellesflåten, se *I Kongens Tjeneste. Militær utskrivning fra Bergens stift under Store nordiske krig* (Egil Øvrebo, Bergen, 1996). Øvrebo dokumenterer sliffets kraftige mannetap, ved å peke at nesten en femtedel av alle menn var utskrevet til marinetjeneste i årene mens krigen pågikk.

Maleri av eskadren før avreisen fra København. Fra Orlogsmuseet i København.

og ble observert dagen etter, som om den skulle komme seilende forbi de dansk-norske skipene. Som den overtroiske rasen sjøfolk alltid har vært, kan det nok ha vært en og annen som så på dette som et ondt varsel om hva danskene og nordmennene kunne vente seg på dette toktet, ulykksalig som det så ut til å bli allerede før innseilingen til Middelhavet. Med mer enn tjue omkomne og over hundre på sykeleie lå stanken av sykdom og død i eskadrens kjølvann da den seilte fra Gibraltar. En annen skipsprest, nordmannen Hugo Friderich Hiorthøy, som var om bord i *Prinsesse Sophia Magdalena*, formulerte det slik i sin dagbok²⁰:

21. Juni tog vores Skib efter Signal Hospitals Skibet paa Slæbe-Toug og ved førende Vind kunde man kjende i Vægtergangen paa vores Skib en raaden og skiden Stank, som kom af Hospital Skibet, hvor der allerede var saa mange Syge, at ei flere fik Rum, men hvert Skib maatte beholde sine Syge.

Samme forholdene rådet om bord i flaggskipet *Prinds Friderich*, der

flere av de syke kom fra de norske innrulleringsdistriktene. Det var for eksempel matros Guldbrand Johansen fra Frederikshalds distrikt, som lå syk om bord, enten i 1770 eller 1771, men som ikke er oppført på flaggskipets betalingsrulle den 24. august 1771. Muligens hadde han endt sine dager på grunn av tyfusen som herjet på skipene. Den innrullerte sjømannen Christian Melchiorson fra Bragnæs' distrikt var en tid syk, men overlevde og er oppført på den nevnte betalingsrullen i august '71. Slik avslører de ulike mannskapslistene nordmennenes deltakelse i middelhavseksedisjonen, men uten at man nærmer seg stanken, trengselen, klynkingen og dødsangsten blant de syke. Det er kun navnelister som ikke gir annet enn statistiske opplysninger: Fra Frederikshalds distrikt: 10 syke i perioden. Fra Bragnæs' distrikt: 8 syke. Fra Christianssands distrikt: 2 syke.²¹ Sjømann Christian Friderich Hypken fra Frederikshalds distrikt var syk, men kom seg og hørte til dem som fikk utbetalt en forstreknings, dvs forskudd

20. Deichmanske Bibliotek, Oslo, manuskript-samlingen (nr. 95): Journal holden paa Hs. Kongl. Majestæts Orlog Skib *Sophia Magdalena*, over Expeditionen til Algier, begyndt den 4 April 1770 og endt den 23 May 1771. Holden av Hugo Friderich Hiorthøy. Pastor Navis.
21. RAK: Reviderede Regnskaber, Sømilittære Regnskaber (jfr. note 14), Pakke 1, Tillegg: «Liste over det Mandskab som haver været i Syge Kost paa Orlog Skibet Pr. Friderich fra d 9 April 1770 til d 16 Novbr 1771.»

på hyre, under ekspedisjonen. Kan hende fordi han hadde fått landlov, men uten at dokumentene spesifiserer nettopp det.²²

Steil holdninge og truende språkbruk

24. juni '70 holdt prest Hiorthøy prediken og altergang før de seilte videre østover i Middelhavet. 2. juli nådde ekspedisjonen sin destinasjon, og flåten befant seg på Algers red, der schoutbynacht Kaas til sin skuffelse kunne fastslå at Algers forsvarsanlegg var langt bedre enn han hadde forventet.

Den dansk-norske flåten hadde kanoner og krutt nok for en innledende runde.

Likevel ønsket de ikke med det første å bryne seg på Algier. Eskadresjef Kaas håpet i det lengste at han kunne skremme deyene til å trekke

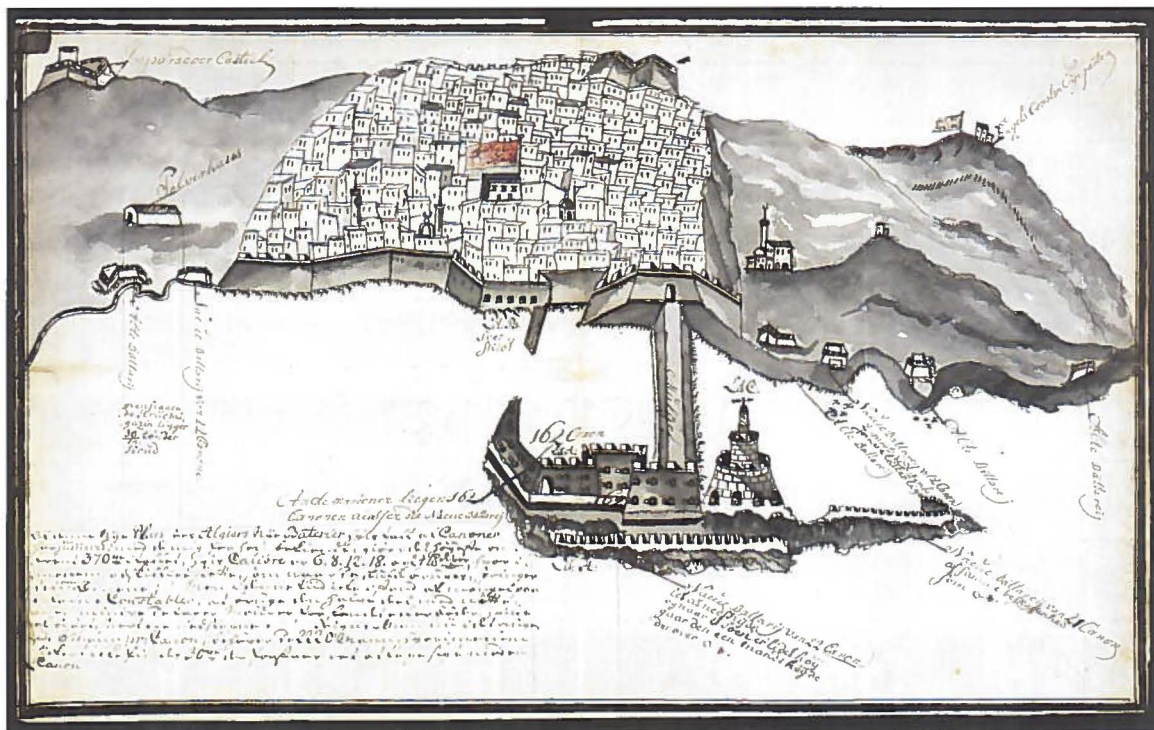
tilbake krigserklæringen og i stedet slutte fred med Danmark-Norge.

Den 3. juli, klokken 10 på morgenen, kom en sjalupp roende fra land med hvitt flagg, noen av deyens rådgivere om bord og den franske konsulen som tolk. Den dansk-norske flåtesjefen spurte om årsakene til fredsbruddet, som nå hadde vart i ett års tid, og fikk som svar at deyen mistenkte Danmark-Norge for å la handelsskip fra Hamburg seile under dansk-norsk flagg. I tillegg var kruttet og presangene deyen hadde mottatt fra Danmark-Norge i altfor dårlig kvalitet. Om ikke dette var nok, tok deyen det som en personlig fornærmelse at man sendte ut en marinestyrke til hans land for å tvinge ham til fred. Ingen av partene viste vilje til å vike, og dermed braket det løs for alvor i begynnelsen av juli 1770.

I ettertid ble Kaas kritisert for

Roverstaten Algier – bombemål for den dansk-norske eskadren sommeren 1770. Det Kongelige Bibliotek, København (KBK).

22. Ibidem. «Specification Over eendeel Forstrækninger til orlog Skibet Prints Friderichs Mandskab.»

Spiontegning av Algiers forsvarsverk, laget av en de fangne dansk-norske kapteinene og smuglet ut i 1770. RAK.

sin steile og udiplomatiske holdning overfor algerierne. Han anvendte en altfor truende språkbruk, og ultimatumet på 24 timer, som Kaas stilte overfor deyen, var også nytteløst siden Kaas på dette tidspunktet burde vite at han i realiteten ikke ville være i stand til å sette makt bak kravene.

Så eskalerte konflikten. De første til å agere var algerierne som sendte ut en liten flåte av galleier og sjebeker (lette to- eller tremastede fartøyer med årer og seil) mot den dansk-norske flåten. Men da de dansk-norske fikk forhalt skipene slik at de vendte mot byens forsvarsstyrke, returnerte algerierne tilbake til havna. Kaas fikk så skipene i kampformasjon, men en sørlig vind gjorde det akkurat da vanskelig for den angripende eskadren å komme nærmere nok byen til å attackere med bomber.

Hvordan var så stemningen om bord på de dansk-norske skipene? Den norske presten Hiorthøy om bord i linjeskipet *Prindsesse Sophia Magdalena* forteller så videre:

Mandskabet paa vores Skibe vare alle friemodige og ønskede Tiden var fra Haanden, at Batallien og Attaken for Fæstningen kunde gaae for sig, og at det engang kunde faae en Ende.

Jeg med de andre folte nu allerede, hva det var at vente en lige saa vis som uvis Død. De Eftertænsomme bade mig hilse deres Efterladte, om jeg skulde leve dem over, og med et frimodigt og ømt Hierte skiltes vi da ad og gik hver paa sin Post.

Bombardering til liten nytte

Det dansk-norske bombardementet av Algier begynte mellom klokken fire og seks på ettermiddagen den 6. dagen i juli, og fram til klokken fire på natten den påfølgende dagen ble det kastet 35 bomber inn i byen fra de to bombegaliotene. Det ble også skutt fra flaggskipet, og algerierne svarte med kanonskudd og bomber fra festningsverkene på land, men uten at disse traff de dansk-norske skipene eller gjorde skade på annen måte.²³

Men hva skjedde inne i byen? En annen nordmann kan si noe om dette, nemlig slaven Niels Nielsen Moss som hadde sittet i fangenskap i Algier siden høsten 1769, da koffardiskipet han var om bord i, *Jomfrue Christina* av Trondhiem, ble kapret av algerske korsarer:

Den 6te Julii omtrent Klokken 4 Eftermidag, begyndte de Danske Bombarderere, at udkaste nogle Bomber,

23. Det ble ødelagt en del eiendom i Algier, og flere mennesker ble drept under bombeangrepene, men det finnes verken i danske eller norske arkiver noen oversikt over Algiers samlede tap.

men gjorde ej nogen Fortgang, førend det blev mørkt; da de canonerede heele Natten indtil om Morgenens temmelig fort; men vi mærkede ej at deres udkastede Bomber; gjorde Staden nogen Skade. O! gid, at nogle Bomber havde naaet Byen! hvor Gaderne ere saa smale, at i endeel neppe 2de Mennesker kan gaa jevnside, og det eene Huus hviler paa det andet; det vilde vist have gjort en ønskelig Virkning. Men der dette nu mislingede, bleve Tyrkerne høymodige og stortalende, bespottede os usle Fanger; og ansaa deres Stad uovervindelig; dessuden maatte vi hver Morgen, saavel medens Belejringen varede, som ellers, gaae de afløsende Vagter fra Marinen forbi, naar vi gikk paa Arbeide, som just samme Tid bleve omvexlede, da endeel pegede Fingre til os, beloe os, ja og true os med deres Palask²⁴ og spottede paa os, ja, der vare de, som toge Skarn af Gaden og kastede paa os, og kaldede os Dannemarkis! Dannemarkis! I falske Hunde, I Carnalier, I troløse Folk...

Slik opplevde en nordmann krigen sett fra slavens ståsted. Landsmannen, prest Hiorthøy, beskriver den første krigsnatten på denne måten:

Den ganske Nat var som et Fyrværkeri, og jeg saa vores velstillede Bomber at dale over Byen, men blev kun én var; som ga Lys, da den crepe-

rede, formodentlig i Land, men hvor kunde ei ses.

Til tross for at prest Hiorthøy skulle representere en religion der nestekjærligheten står som et sentralt moment, viste han liten empati med sivilbefolkningen i Algier, som ble rammet av de dansk-norske bombene. I stedet brukte han flittig bibelsitater som moralsk krutt for mannskapet før slaget og ba om Vår Herres velsignelse før de dansk-norske artilleristene gikk til kanonene. I dagboksnotatene til den norske presten avsløres absolutt ingen tvil eller usikkerhet om hvorvidt et bombeangrep på en by med fare for sivile tap kunne være i strid med Bibelens budskap. Men Hiorthøy var en mann av sin tid da krig, politikk og religion var en side av samme sak. Han var mest bekymret for sine egne:

Saa ofte jeg var nede i Skibet paa min Post, var jeg færdig at forsmægte av Hede og Krudt Damp, saa Huden gikk baade af Hender og Ansigt. Det var saa fuldt av Lus i Skibet, at naar jeg kom op fra de Syge, var min Præstekiole bestrøet af samme. Det er utrolig, hva baade Officerer og Gemene udstod paa den Expedition.

Gjennom de dansk-norske skipsjournalene kan man følge bombardementet minutt for minutt. Kwart over tolv begynte for eksempel kaptein

Galeien – Middelhavets flytende konsentrasjonsleire, drevet fram av kristenslaver på årebenkene. Europeiske sjomakter med galeier var også avhengig av tilgang til gratis arbeidskraft og benyttet blant annet nordafrikanske slaver ved årene. KBK.

24. Dvs. ryttersabler.

Kierulffs bomber å treffe. En traff havnefestningen ved moloen, en annen traff inne i byen. Bombe nummer tolv, som ble kastet fem minutter over to, falt i følge journalen lenger syd og traff derfor intet. Nummer 13, derimot, traff inne i byen, noe alle var enige om, i følge skipsjournalen. I alt 14 av bombegalioten *Pak Ans* bomber ble regnet som fulltreffere.

Neste dag var vinden ugunstig, noe som førte til at bombegaliotene ikke kom i aksjon, men 8. juli ble bombeangrepene gjenopptatt, og de dansk-norske bombegaliotene kastet omlag 40 nye bomber inn i byen. Samtidig var den dansk-norske eskadren truet av de hurtige algerske galleiene. Disse gjorde blant annet et forsøk på å entre bombeskippingene, men andre dansk-norske fartøy kom hjelpende til og skjøt kontinuerlig slik at de algerske galleiene måtte trekke seg unna. Dagen etter ble de to bombegaliotene helt trukket ut av slaget fordi det, etter eskadresjef Kaas' vurdering, var fare for at de begge kunne eksplodere ved at munningsilden kunne sette fyr på magasinene. Algerierne sendte samtidig ut fem galleier og seks små sjebeker som alle ble møtt med ild fra skipet *Prindsesse Sophia Magdalena*, der den norske presten oppholdt seg.

Tilbaketrekning

Sett fra et dansk-norsk synspunkt var ekspedisjonen hittil en eneste stor fiasko. Deyen hadde ikke gjort noen innrømmelser, og bombeangrepet hadde vært totalt virkningsløst. Så fikk den dansk-norske styrken til slutt vinden mot seg. 12. juli ville de legge seg helt inntil land, så nær byen som mulig, og skyte med all kraft. Men vinden blåste nordfra, og Kaas var redd for at hele eskadren ville blåse

på land, og i så tilfelle ville samtlige dansker og nordmenn om bord ende opp som slaver i Algier. Eskadresjef Kaas innkalte til skipsråd. Algier var uinntagelig. Bombegaliotene hadde sviktet. Det ble stadig flere syke om bord. Det var for Kaas kun én ting å gjøre: Å beordre full tilbaketrekning.

15. juli seilte den dansk-norske eskadren bort fra Algier med kurs mot Port Mahon på Menorca der rundt tusen syke midlertidig måtte settes på land, noe som utgjorde så mye som en tredjedel av hele styrken. Men på øya var det ikke plass til alle de syke, og en fjerdedel av dem ble lagt under åpen himmel der de lå ubeskyttet for sol og vind. Daglig døde to-tre av de syke marinegastene.

Kort tid etter ankomsten til Port Mahon ble linjeskipet *Mars* og fregatten *Havfruen* sendt ut for å bevokte Gibraltarstredet for å forhindre at algerske korsarfartøy skulle komme seg ut av Middelhavet for å ta priser. Linjeskipet *Slesvig* og fregatten *Christiansøe* ble sendt tilbake til farvannet utenfor Algier, for der å sørge for at Algier forble blokkert så lenge krigen med Danmark-Norge varte. De to øvrige linjeskipene og de to bombegaliotene ble beordret hjem høsten 1770, men på grunn av et uhell med flaggskipet *Prinds Friderich*, som nær havarerte ved Port Mahon, og galiotenes lite sjødyktige tilstand, kom ikke de fire sistnevnte marinefartøyene tilbake til København før langt ut på året i 1771.

Det var fremdeles blokade av Algiers havn, men til tross for dette følte deyen av Algier at han hadde innkassert en klar seier og skal samtidig ha sagt at så lenge han satt på tronen skulle det aldri mer bli fred med Danmark-Norge.²⁵

Norsk deltakelse i ekspedisjonen

Med basis i flaggskipets betalingsrulle²⁶ kan man danne seg et omtrentlig bilde av den norske andelen innrullerte matroser om bord på denne delen av ekspedisjonen. Av de gjenlevende etter tyfusen finner man 33 innrullerte matroser fra Frederikshalds distrikt, 39 fra Bragnæs og 47 fra Christianssand, totalt 119 innrullerte nordmenn bare om bord i flaggskipet, der det opprinnelig var hele

573 matroser. Fra Vestjyllands distrikt var det på betalingsrullen oppført kun tre matroser, fra Slesvig fem. I tillegg til de norske matrosene om bord kom de få nordmennene som var oppført som vervede soldater i ekspedisjonens regimenter, som for eksempel *de Gemeine* soldater i flaggskipets *Norske Liv Regiment*²⁷ (til sammen var det 150 marinesoldater på flaggskipet).

Hele dette regimentet om bord bestod av tre korporaler, en tambur og 52 menige, men ut av navnelisten kan man lese at bare enkelte av dem kan ha hatt norsk bakgrunn. Blant disse soldatene finnes for eksempel Gotfried Helmbold, Herman Meyer, Mathias Fazewsky, Anthon Rudel og Dominicus Straub som, i likhet med de fleste i regimentet, må ha hatt en ikke-nordisk opprinnelse, til tross for at de, som en for ettertiden kilde til forvirring, var oppført i det norske livregimentet. Derimot kan soldat Peter Arendal og Johan Andersen ha kommet fra Norge, men dette er kun en antagelse siden soldatenes geografiske tilhørighet ikke er spesifisert på disse mannskapslistene.

Samme situasjon var gjeldende om bord i *Prindsesse Sophia Magdalena*²⁸, hvor det totale antallet matroser fra hele riket var 341. Det er sykelistene som her er kilden til kunnskap om antall sjømenn fra Norge om bord. Bare fra Christiansands distrikt var det 64 sjømenn som var oppført på skipets sykeliste én eller flere ganger; de fleste matroser, enkelte drenger og noen få jungmenn og båtsmenn. En del matroser hadde riktignok tyskklingende navn, slik at det virkelige antallet matroser fra Christiansands distrikt kan ha vært noe lavere enn 64. I tillegg var det også 40 ordinære soldater og artillerister som av ukjente årsaker var ført opp under Christiansands distrikt om bord i *Prindsesse Sophia Magdalena*, majoriteten av disse med opprinnelse fra hertugdømmene eller tyske områder. Fra innrulleringsdistriktet Bragnæs var det 30 matroser på sykelisten, og i tillegg kan det her ha vært enkelte nordmenn blant de syke soldatene, som for eksempel bøssekytterne Even Amundsen og Niels Andersen. De kan ha vært nordmenn. De var i alle fall ført opp som syke bøsse-

25. Eskadresjef Kaas var heller ikke innstilt på noen freds løsning og foreslo for regjeringen i København å sende forsterkninger til Middelhavet for at man i mai det påfølgende år kunne angripe Algier på nytt.

26. RAK. Reviderede Regnskaber, Sømilittære Regnskaber (jfr. note 14). Pakke 1. «Betalingsrulle over orlogsskibet *Printz Friderichs* Mandskab den 24de Aug: 1771» og «Betalingsrulle over det Enrullerede Mandskab, som ere commanderede at fahre med Orlog Skibet *Printz Friderich*, og annammer deres 3de Maaneders Gage den 10de Augustii 1771».

27. *Ibidem*. «Mandskabsjournaler for Skibe. *Printz Friderich* Orlogsskib 1770-1773».

28. *Ibidem*. «Liste over de som haver været i Syge-Kost paa Orlog Skibet *Prindsesse Sophia Magdalena* fra den 23de Aprilis Ao 1770 til den 3die Junii Ao 1771».

skyttene fra Bragnæs, men det var jo også soldat Johan Grabosky som utvilsomt ikke var nordmann, men som likevel var listeført under distriktet Bragnæs. Også fra Frederikshalds distrikt var antallet betydelig: Et maritimt personell på totalt 40, nesten alle matroser, unntatt enkelte som var titulert «Drenge» samt en «Skibmand» som var Lars Thomesen. Slik avslører sykelistene mannskapets opprinnelse, og slik kan man konkludere med at initiativet til ekspedisjonen mot Alger kom fra sentralmyndighetene i København, mens utvelsen ble i vesentlig grad foretatt av utskrevne norske mannskaper.

Jakten på sydebukken

Stemningen var ikke særlig høy i København etter at nyheten om det feilslåtte angrepet på Alger hadde nådd rikets hovedstad. Allerede den 4. september 1770 ble det gitt kongelig ordre om å nedsette en undersøkelseskommisjon som skulle få alle forhold fram i lyset og avsløre de underliggende årsakene til eskadrens fiasko utenfor Algiers bymur. Bare et par uker etter at kommisjonen hadde begynt sitt arbeid, ble Bernstorff bedt om å forlate embetet som utenriksminister, noe som egentlig var mer et resultat av en maktkamp om rikets viktigste posisjoner enn av kommisjonens undersøkelser, siden kommisjonen på dette tidspunktet ikke hadde fullført sitt arbeid.

I februar 1771 forelå kommisjonens endelige resultat: Utenriksminister Bernstorff reagerte for sent etter at fredsbruddet var et faktum. Han forlangte dessuten en for liten marinestyrke. Marinesjefen, grev Danneskjold-Laurvig, hadde ikke vært nok behjelpelig nok under planleggingen av selve toktet. Eskadresjef Kaas hadde oppført seg for truende overfor deyens rådgivere, og Kaas burde også ha visst at hans fysiske makt på sjøen ikke var stor nok for å følge opp truslene han kom med overfor Alger. Til slutt var det sjefen på det dansk-norske marineverftet på Holmen som ikke tilstrekkelig hadde besikket de innkjøpte skipene som skulle tjene som bombegalioter.

Denne påstanden ble imøtegått av fabrikkmester Krabbe som mente at det måtte være «alene morterens lyd

og luftens sitring» og «de gevaldige smæk og drøn» som førte til at dekket på bombegaliotene sprakk, ikke nødvendigvis rekylen som man, ifølge Krabbe, hadde tatt hensyn til under konstruksjonen.

På den andre siden merket undersøkelseskommisjonen seg det store mot og den gode vilje som var vist fra marinens side. Men det var som sagt de elendige forberedelsene, de mangelfulle rådene, hastverket og et totalt feilvalg av midler som forårsaket den sjømilitære fadeseen på Middelhavet. Så ble det brått satt en stopper for undersøkelsene, og de ansvarlige ble i en høflig tone bedt om å vokte seg vel for å begå tilsvarende feil i framtiden. En forsiktig korreks til de ansvarlige bak toktet, ja vel, men det fant ikke sted noen dyptgående utrenskning i marinekorpset. Likevel ble minister Bernstorff som nevnt avsatt, og i tillegg hadde eskadresjef Kaas til sin store overraskelse blitt beordret hjem allerede kort tid etter slaget ved Alger og avløst av schoutbynacht Simon Hooglant (1712-1789)²⁹. Tilfeldigheter hadde altså medført at kapteinen på presangskipet *Fredensborg* fra 1746 nå kom tilbake som ny sjef for den dansk-norske marinestyrken som skulle gjøre opp med presangenens mottakerland.

Danmark-Norge og Alger fortsatte således å være i krig med hverandre. Dette rammet først og fremst den dansk-norske handelen på Middelhavet. Nærmere 400 dansk-norske middelhavsfarere lå for det meste fortoyd i sine hjemmehavner³⁰ og rederne tapte sine inntekter. Mange av sjøfolkene som tidligere seilte på Middelhavet, gikk uvirksomme eller lot seg forhyre på svenske eller hollandske skip.

Den dansk-norske blokaden av Alger var heller ikke særlig effektiv siden den franske regjeringen fikk presset Danmark-Norge til å la franske fartøyer seile fritt på Alger. De algerske korsarfarfartøyene lå dessuten beskyttet i egen havn, og slik fikk Alger også det ekstra forsvaret byen trengte. Korsarflåten forble dermed intakt, men var for øvrig helt uvirksom som kaperflåte på Middelhavet. I løpet av hele 1771 ble bare ett europeisk skip kapret av algerierne.

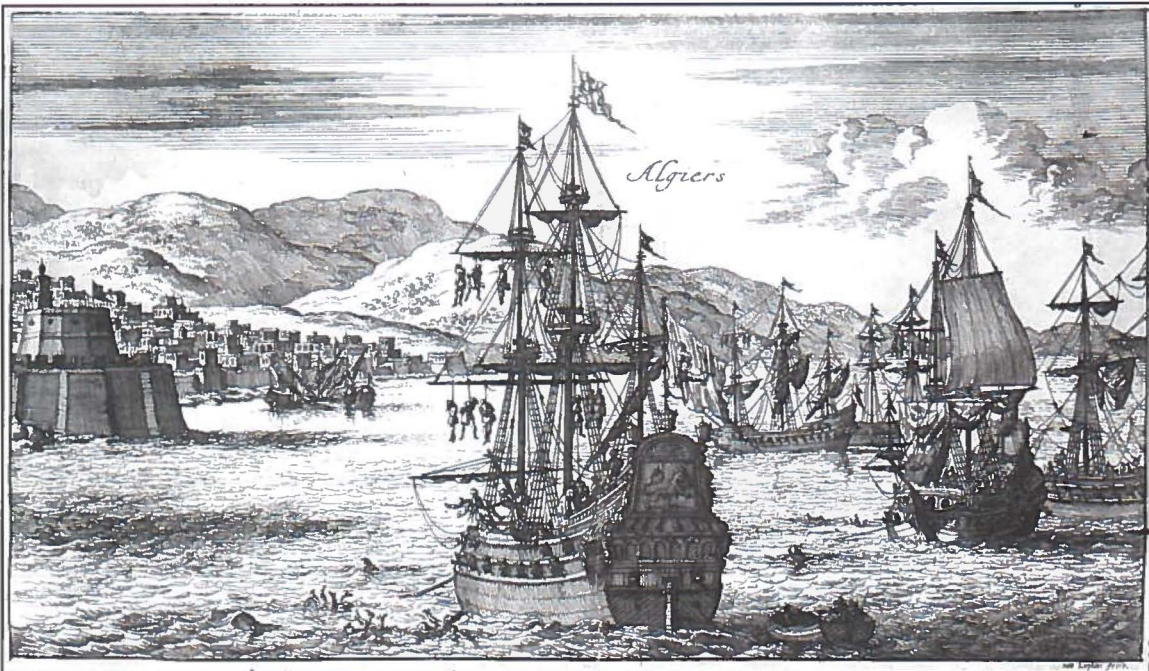
Etter hvert ble dansk-norske erstat-

Simon Hooglant var godt kjent med forholdene i Nord-Afrika, og han hadde dermed et bedre utgangspunkt enn Kaas for å utøve diplomati.

29. Simon Hooglant var en av de mest erfarne sjøoffiserene i Danmark-Norge hva Barbareskerne angikk og hadde allerede i 1740 hatt en framtrædende posisjon da den hollandske nasjonen sluttet en av sine mange fredsavtaler med Alger.

30. Den dansk-norske skipsaktiviteten på Middelhavet var ikke helt fraværende i disse årene. Se Trondhiems Adresse-Contours Efterretninger, 29. november 1771: «I denne Uge er Skipper Hr. Nathanael Angell ankommen med en Ladning Salt fra St. Ubes. Han beretter, at han hverken paa Høi eller Høiemreisen blev nogen Tyrkiske Søerøvere vaer. Paa Høiemreisen var han i Følge med 5 andre Danske og Norske Skibe, af hvilke Capitein Ole Olsen Selwog fra Kiøbenhavn, som fører Fregatten *Christianus 7tus*, og havde 16 Canoner, foruden andre smaa Stykker om bord, skulde være deres Formand, ifald de bleve angrebne af fiendtlige Capere, men til god Lykke, passerede de Canalen foruden nogen Fare».

Hollandsk straffeekspedisjon mot Algier i det 17. århundre. Algeriske korsarer henges på et hollandsk orlogsskip. KBK.

ningsfartøyer sendt til Middelhavet i tillegg til at eskadren i 1771 ble forsterket med flere blokadestip.³¹

Spanske erfaringer

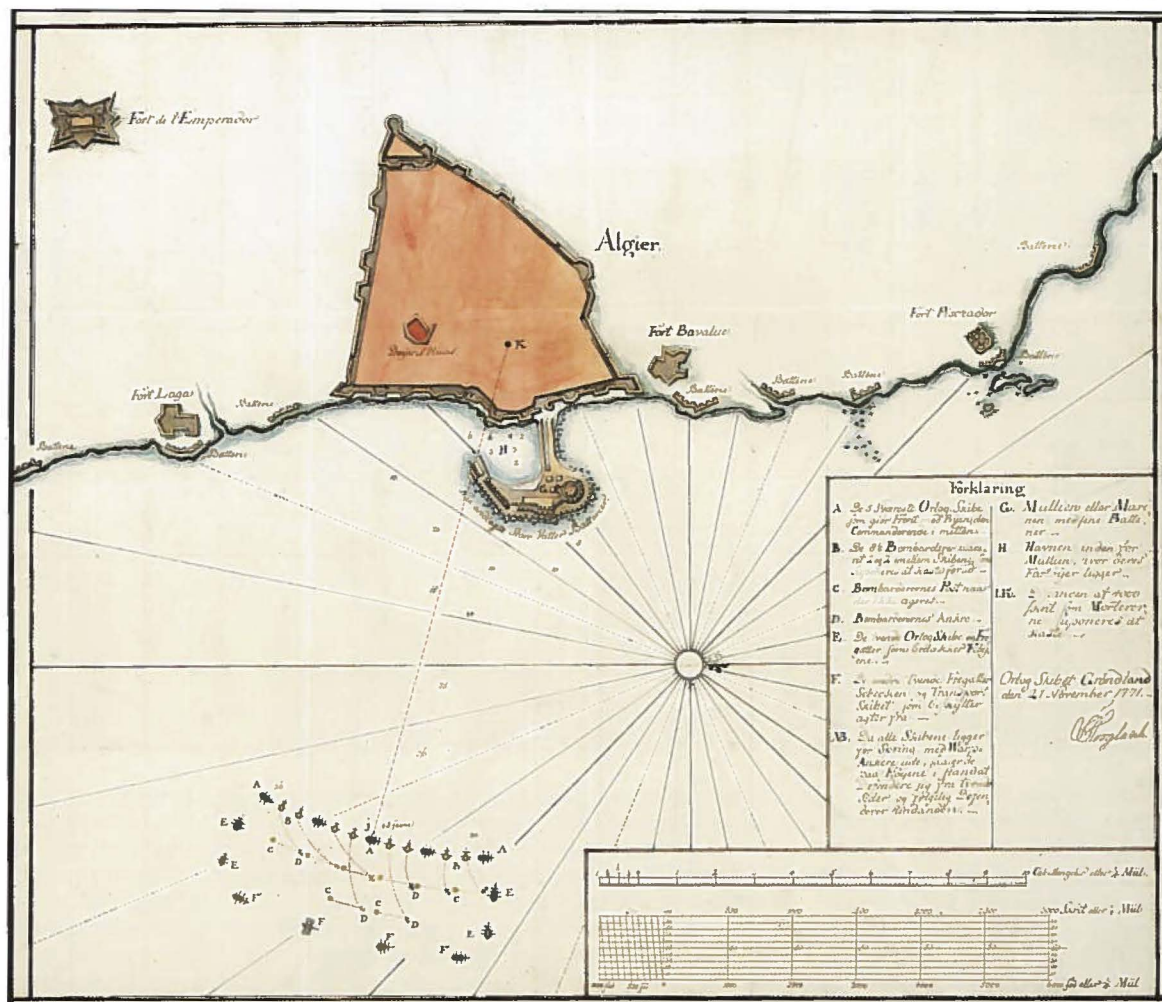
Danmark-Norge var ikke den første europeiske nasjonen som undervurderte Algiers forsvarsevne, ei heller den siste. Spania, for eksempel, sendte i året 1775 av gårde en gigantisk marinestyrke på 40 små og store orlogsfartøyer samt 368 forsyningskip med til sammen 24.000 soldater beregnet på bakkestrid, hvorav 4000 til hest.

I flere år hadde deyen forsynt seg av spanjolere både på sjø og land (man skal selvsagt ikke glemme av algeriere samtidig ble benyttet som slaver av spanjolene), og spanjolene ville en gang for alle ta et oppgjør med Algier. Til dette stilte deyen forberedt. Han hadde samlet soldater fra alle sine skattland og mønstret om lag 100.000 mann til byens forsvar. Spanjolene gikk i land et kort stykke unna Algier by, rykket litt innover på land, men etter hvert som framrykningen skjedde, mistet de spanske soldatene artilleristøtten fra orlogsfartøyene og ble ofre for intens algersk geværlid. Den spanske angrepsstyrken måtte trekke seg tilbake til stranda, der de riktignok fikk beskyttelse fra skipsar-

tilleriet, men samtidig ble beskyttet av forsvarernes tunge artilleri. Algiersk beskytning, den brennende varmen, flygesanden på stranda, ja, alt dette halte utover invasjonssdagen kraften sakte ut av spanjolene. Og med nattemørket som kamuflasje og kameler som levende brystvern angrep algerierne om natten. Slaget utviklet seg til den rene slakten da 700 beduiner gikk løs på angriperne med sabler og pistoler. De fleste av spanjolene kom seg tilbake til de oppankrede skipene, men om lag 400 av dem kom ikke så langt og ble halshugget på stranda. De avskårne hodene ble sendt til deyens palass, for hvilke han betalte tolv *piaster*³² per stykk, og derfor fantes det ikke en eneste levende spansk krigsfange etter dette slaget. Noen italienske slaver ble også halshugget og hodene solgt til deyen som tok dem for å være spanske og betalte villig for dem. Dette skjedde som nevnt i 1775, seks år etter det dansk-norske angrepet.

Hadde schoutbynacht Kaas i 1770 sendt sine soldater inn i en noenlunde tilsvarende bakkestrid, ville nok de 41 dansk-norske slavene som var i Algier fra før, fått selskap av en del landsmenn, dersom de dansk-norske soldatene i det hele tatt hadde kommet så langt som til slavebarakkene. Det

31. På dette tidspunktet var det planer om å sende av gårde en Middelhavseskadre på hele 25 skip. Mange av disse ble delvis utrustet, og det ble utferdiget forslag til navn på en del nye bombegalioter. Disse store opprustningsplanene ble derimot aldri noen realitet. Det kan også ha spilt en rolle for disse planene at også deyen av Tunis erklærte krig mot Danmark-Norge i februar 1771.
32. Den tids gjeldende myntenhet.

hører med til historien at noen av berberne og beduinene som var med på å kaste spanjolene på havet, selv ble halshugget. De gjorde opprør da de ikke fikk den belønningen de hadde blitt lovet av deyden da situasjonen var som mest kritisk. Deyen sendte ut sine tyrkiske soldater for å tukte dem, og tretti nye avskårne hoder ble lagt foran deyens føtter.

Men så tilbake til den dansk-norske hovedstaden noen år før det spanske invasjonsforsøket:

Struensees rustningsplaner

Til tross for at både den nye eskadresjef Hooglant og flere av medlemmene i undersøkelseskommisjonen primært gikk inn for kun å fortsette blokaden som Kaas hadde satt i gang, ønsket regjeringen på nytt å ruste opp mot Algier. Den fremste arkitekten i

denne annen runde av krigsforberedelser mot Algier var den tyske legen Johann Friedrich Struensee (1737-1772), som hadde innnyttet seg hos kongen som hans livlege, og i tillegg blitt dronningens elsker i 1770. I en kort periode var i virkeligheten all makt i Danmark-Norge samlet i denne mannens hender. Det var Struensee som beordret byggingen av åtte nye bombegalioter til en ny straffekspedisjon og var i det hele tatt den som gikk inn for en fortsatt hard linje overfor Algier. Hvorfor Struensee, som ellers la opp til en defensiv landmilitær strategi i tråd med opplysningstidens tankegang, valgte å være en slik politisk hauk overfor Algier, forblir et ubesvart spørsmål. Struensee kan ha ønsket å vise omverdenen at Danmark-Norge kunne sette makt bak kravene. Han kan også ha ønsket

Fornytt angrepsplan: Et stortilt rustningsprogram mot Algier ble iverksatt etter det første angrepet i 1770, men den nye fredsavtalen av 1772 normaliserte i stedet forholdene mellom Danmark-Norge og Algier: RAK.

Freden mellom Danmark-Norge og Algier på nytt i havn. Dansk-norske orlogsskip på reden utenfor Algier våren 1772. En sjalupp med de fremste danske offiserene ses på akvarellen. Flensburger Schiffahrtsmuseum.

å tukte røverstaten Algier for å statuere et eksempel, slik at man kunne unngå kapringer og sjørøveri på Middelhavet i framtiden. Men det kan også hende at årsaksforholdet ikke er mer komplisert enn at Struensee rett og slett hadde behov for å vise styrke overfor alle de som ville ha han helt fjernet fra makten i det dansk-norske riket.³³ Hooglant fikk i alle fall streng beskjed hjemmefra om å plage algerne mest mulig, og det het i instruksjonen at han ikke skulle ligge uvirksom i Marseilles, men gjøre mest mulig skade for fienden. (Hooglant hadde riktignok fullmakt til å forhandle med deyen, men bare dersom forhandlingsinitiativet kom fra algersk side).

Opprustningen til tross, deyen viste ikke noen vilje til forhandlinger, i alle fall ikke i 1771. Først i 1772, etter at den engelske konsulen var benyttet som mellommann, kom de første signalene om at deyen var villig til å samtale med Hooglant. Han fikk garantier for sin personlige sikkerhet hvis han ville komme på land i Algier, men måtte samtidig love at han bare skulle ankomme Algier med to orlogsskip. På dette tidspunktet lå også forholdene til rette i København

for at man endelig kunne få i stand en ny fredsavtale. Livlegen Struensee, som hadde regjert nærmest som en eneveldig konge, ble arrestert tidlig på året 1772 og henrettet om lag tre måneder senere. Endringene skjedde deretter raskt: Opprustningen mot Algier ble stanset, og det ble kun utøvet blokade. Den gamle utenriksminister Bernstorff ble gjeninnsatt, men bare for en kort tid siden han døde like etter Struensees arrestasjon. Et annet forhold som kan ha fremskyndet ønske om fred, var at sykdommene fremdeles herjet blant mannskapene på de dansk-norske blokade- og konvoiskipene. Og i tillegg kom Hooglants hjemsendte rapporter om en stadig mer fredsinnstilt algersk dey. Alt dette samlet bidro til at man i Danmark-Norge endelig avsluttet krigsforberedelsene mot Algier.

Den 7. mai 1772 dukket altså på nytt en dansk-norsk eskadresjef opp på reden av Algier, men denne gang i fredelig ærend. Det var Hooglant som hadde ankommet fra Marseille med linjeskipet *Grønland*, og som hadde lageret fullt av gaver (blant annet snusdåser av gull og gylden brokade)

³³ Struensee skrev følgende om Algier-konflikten: «Hvis Danmark vil være en handlende Nation, må man intet spare at for beskytte handelens sikkerhed».

for å myke opp deyen. Innledningsvis var det et stort gap mellom hva deyen forlangte av presanger, erstatning etter bombeangrepene og betaling for de dansk-norske slavenes frikjøp, og hva Hooglant på sin side var villig til å gi. Men Danmark-Norge hadde åpenbart et større behov for en ny fredsavtale enn hva Algier hadde. Det måtte flere forhandlingsrunder til, som gikk over hele fem dager, for at partene kunne bli enige om en ny fredstraktat. Hooglant hadde da gått med på å gi deyen presanger, i form av ammunisjon, i anledning den nye fredstraktaten. I tillegg skulle han få de ordinære årlige gavene, videre et engangs kontantbeløp på 50.000 *sechiner*, og til slutt konsulære gaver annethvert år. Slaven i deyens eie kunne Hooglant løse ut for 200 *piastre*, mens den dansk-norske eskadresjefen måtte finne seg i å forhandle direkte med private eiere hva de øvrige slavenes frikjøp angikk.³⁴ Mindre presanger ble også gitt til deyens ministre.

Den 16. mai 1772 ble det nok engang signert en fredstraktet mellom Danmark-Norge og Algier, og Hooglant uttrykte sitt håp om at «det gamle vennskap, der nu var fornyet mellem Hans Kongelige Majestæt og Hans Excellence deyen ville være evigtvarende». Dessuten ba Hooglant høflig deyen om han, i tilfelle framtidige uenigheter og misforståelser, heller kunne skrive til regjeringen i København i stedet for å erklære krig. Deyen svarte med å si at han ville gjøre sitt beste. Freden ble beseglet. Partene salutterte hverandre med 21 skudd, og etter hvert seilte de dansk-norske orlogsfartøiene også tilbake til København.³⁵

I ettertid oppsummerte Hooglant at «man med disse folk er nødt til at gå langt anderledes til værks end med alle andre nationer, thi samme kender intet og ingen, undtagen penge og penges værde». I samme åndedrag funderte han nok også på hva hele denne krigen hadde kostet Danmark-Norge, og han stilte seg med stor sannsynlighet også spørsmålet: Skulle vi heller betalt oss ut i tide og dermed unngått å sende ut de kostbare straffespedisjonene?

Igen henvises det til den danske historikeren Dan Andersen som i sin doktorgradsavhandling *The Danish*

En fuldstændig

Historisk Efterretning

om

De Medfarendes Skiebne

paa

Skibet Jomfrue Christina

fra Tronhiem,

Som i Aaret 1769.

Blev optaget af Algiererne og gjorde

til Fanger,

Til deres Hienkomst dersfra sidst

i Aaret 1772.

Hvorhos er tilføyet

Et kort Anhang

om

Staden Algiers Beliggenhed, dens

Indvaanere og videre Beskaffenhed.

Enfoldigst sammenskreven

af

N. M.

Tronhiem, 1773.

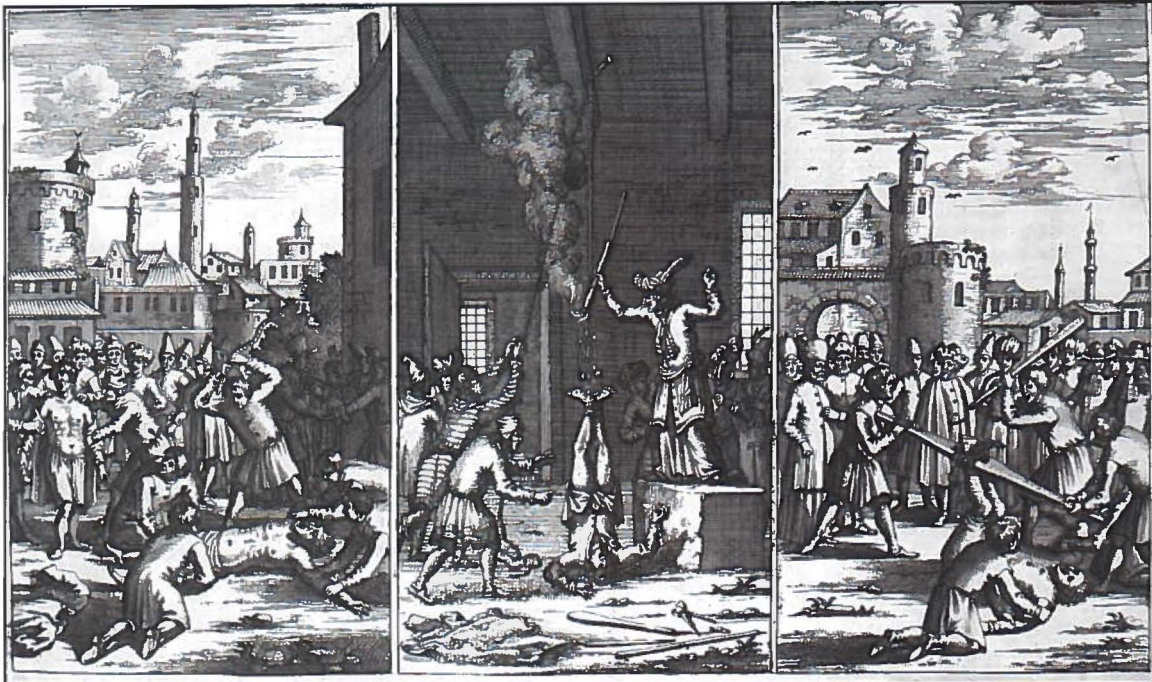
Trykt hos Jens Christensen Winding, og

faaes sammeftæds tilkiøbs.

Tittelsiden i trønderen Niels Moss' bok om slavetiden i Algier; publisert kort tid etter at han ble satt fri. Utgitt i Trondheim i 1773.

34. Av de til sammen 41 dansk-norske slavenes som ble ført inn til Algier i november 1769, var 39 i live våren 1772. To hadde omkommet i ulykker. En tredje forlot Algier med livet i behold, men hadde fått stiv arm som følge av et uhell. Ni av de overlevende var i privat eie og slapp ikke fri før 27. mai, etter at Hooglant hadde hatt et stort strev med å komme til enighet med deres ulike eiere om pris for løskjøp.

35. Fartøiene *Mars* og *Havfruen* ankom København den 31. mai 1772, *Christiansøe* den 12. august, sjebaken *Lindormen* den 13. august, *Prindsesse Wilhelmine Caroline* den 14. august, *Falster* den 16. august, *Slesvig* og *Sejeren* (sistnevnte som var eskadresjef Hooglants fartøy) den 23. september, transportskipet *Grevinde Moltke* den 12. desember, og *Færøe* og *Allen* først våren 1773. Til slutt var det *Grønland*, som hadde forblitt i Middelhavet for å sikre de dansk-norske presangskipenes seilas til Algier, som kom tilbake København den 15. juli 1773.

Forestillingen om Alger som ondskapens tilholdssted i tidlig ny tid ble forsterket gjennom motivene som stadig ble presentert i Europa. Fra Pierre Dans verk «Historie van Barbaryen». KBK

Flag in the Mediterranean. Shipping and Trade, 1747-1807 presenterer et kostnadsoverslag for hele Alger-krigen på nærmere halvannen million riksdaler. Inkludert er utrustning og drift av krigsskip, redernes tap av frakter og tap av kaprede fartøy.³⁶

Det som ikke er inkludert er de om lag 500 dansk-norske sjøfolkene og soldatene som døde av sykdommene som herjet på blokadeskipene i krigsårene.

Som en oppsummering kan man si at krigen var et tapssluk for Danmark-Norge som i rene penger hadde vunnet langt mer dersom man raskt hadde innfridd deyens pengeønsker i 1769. Likevel satt Danmark-Norge igjen med ny visdom: Den dansk-norske marinen var sterk nok for nordområdene, men ikke for Middelhavet. Alger var langt bedre organisert og forsvart enn forventet. Deyen var klokere enn antatt. For det var herskeren av Alger, dey Baba Mohammed ben-Osman, som var seierherren, både av krigen og av freden.

Den samtidige islamkunnskapen i Norge

Så langt Alger.

I 1773 ble sjømannen Niels Moss forfatter. I sitt vesle skrift om slavetiden,

som er gjenuttgitt i Trondheim ved to anledninger i det tjuende århundre, trakk han Trøndelag nærmere Alger, ved å opplyse om røverstatens indre liv. Niels Moss omfavnet verken det algierske samfunnet i alminnelighet eller islam spesielt, men han var bemerkelsesverdig balansert i en tid man kunne forestille seg at frontene mellom kristenheten og islam var skarpere, og at den alminnelige frykten for tyrkerne stakk dypere. Det osmanske veldet hadde tross alt vært Europas arvefiende siden Konstantinopels fall.

Men slik var det ikke. Verken frykten for islam eller hatet overfor muslimer var framtreddende i den kollektive mentaliteten til den lesende borger av Trondheim by. Flere artikler på 1770-tallet, i *Trondhiems allene Kongelige privilegerede Adresse-Contoires Ugentlig udgivende Efterretninger*³⁷, viser derimot at den intellektuelle nysgjerrigheten, behovet for saklig å bli opplyst, også om islam, med visse unntak var dominerende, i alle fall i den tids presse. Vanskeligere er det selvsagt å dokumentere allmuens kollektive bevissthet, med en mer vulgarisert tyrkeroppfatning, som ganske sikkert ikke alltid korresponderte med vitebegjærligheten til leseren

36. De tre dansk-norske kaprede skipene (fra høsten 1769) ble ikke returnert til rederne, og minst ett av dem var ikke forsikret.
37. Se blant annet: 1770 (nr. 12, om eremitten Omar og Hassan), 1771 (nr. 26, om russernes seier over tyrkerne), 1774 (nr. 20, om tyrkernes karakter), 1775 (nr. 2 og 3, om *Alkoranen* og *Mahomed*; nr. 40, om en tyrkisk krigserklæring), 1777 (nr. 46, 47 og 48, *Oversettelse av et fransk Skrift (kaldet Recueil d'Observations cuneuses)* om den berømte *Caravane af Mecca*) og 1778 (nr. 37, 38, 39 og 40, *Noget om Arabernes Sæder og Levemaade*).

av byens *Adresse-Contoirs Ugentlig udgivende Efterretninger*.

Så til hva som ble publisert: *Hvor daarligt det er, at hente Lyksalighed af nogen anden Kilde, end som Religionen*³⁸, i og for seg intet oppsiktsvekkende ved en slik formulering, i en nasjon som kun praktiserte og som kun tillot den lutherske lære i en streng og ensrettet form. Mer underlig er det da at den religionen, som det i tittelen henvises til, ikke er den reformerte kristendommen, men derimot islam, og i undertittelen penses man videre: *En Østerlandsk Fortælling*. Leseren blir hensatt til et fjell utenfor Mekka, der den opplyste eremitt Omar samtaler med den ulykkelige Hassan som en gang hadde blitt forledet av den velstående kalifen al-Malik fra Medina, de troendes herre, til å velge en livsvei belagt med penger og makt, men som endte med å bli fordrevet fra palasset og ut i armødens dal. Hos eremitten fikk Hassan gode råd, og i bakgrunnen skimtes islam som livets veiviser. Det er en liten, oppdragende artikkel, publisert i Bergen noen år i forveien, for øvrig usignert og mest sannsynlig hentet fra et utenlandsk blad og oversatt til norsk, og helt fri for tyrkerfrykten som var den tids islamofobi. Den ble trykket i Trondheim mens besetningen fra det kaprede skipet *Jomfrue Christina* av Trondheim var slaver i den tyrkiske provinsen Alger.

Når det kom til den stormakts-politiske siden ved relasjonen til tyrkerne, tok man i de *Ugentlig udgivende Efterretninger* til *Trondhiems Adresse-Contoir* et klart parti for Russland i den russisk-tyrkiske krigen (ikke fordi tyrkerne var muslimer, men fordi Russland som nevnt ovenfor var Danmark-Norges allierte). Russernes seier over tyrkerne i sjoslaget ved Scio den 6. juli 1770 ble derfor gitt stor plass i avisen, riktignok et helt år etter at selve slaget fant sted. Over tre sider i byens avis, hele førstesiden inkludert, ble slaget beskrevet i dikts form der linjer ble trukket tilbake til antikken. Den russiske medgangen ble sidestilt med de gamle grekernes seier over hæren til perserkongen Xerxes. Dette var *Tanker til høyere Eftertanke*, la man til, før man i denne avisreportasjen avsluttet med at det er Vår Herre som

driver *Lykkens Hjul* og som gir og fratar konger makt. Det var tyrkerne som stod ribbet igjen, ikke deres religion.

Igen tilbake til sjømannen Niels Moss som debuterte som sakprosaforfatter i 1773 om livet i tyrkiske Alger. Året etter hans debut er tyrkernes karakter i alminnelighet kort omtalt i avisen i Trondheim, etterfulgt av en seksten linjers artighet om kristenslaven Anton Marino, som i sitt fangenskap skulle ha lovet tyrkernes sultan at han i løpet av ti år skulle lære en elefant å tale. Det er nok en usignert artikkel om Østerlandets folk. Er det den tidligere kristenslaven Niels Moss som kan stå bak? Tyrkerne gis først en rekke gode karakteristikk: aldri motløse, standhaftige kloke og ettertenksomme. Så balanseres det hele ved en kraftig negativ omtale: Tyrkerne hater utlendinger. Alt de gjør bunner i egen nytte. For profeten *Mahomet*, her omtalt både som gud og profet, ofrer de vennskap og kjærlighet.

Videre beskrives tyrkerne som melankolske, fämælte, furtende og alvorlige. De kan være uregjerlige, rasende og grusomme; og hva deres gudetro angår, er de svermeriske, lett-troende og vantrø. Det kan ha vært Moss som har skrevet disse stykkene, som om han kunne ha ridd på en medgangsbølge i pressen etter utgivelsen i '73. Men dette blir ikke annet enn spekulasjoner, for det eneste som er sikkert er kun det at artiklene om tyrkernes angivelige adferdsmønstre er usignerte.

En tidlig norsk aktelse for islam

Det må ha eksistert en betydelig interesse for islam i Trondheim i årene etter Moss skrev om Alger, for det er stadig lokale avisartikler om de fremmedes religion. I en oversatt artikkelserie vinteren 1775 *Om Alkoranen og Mahomed*, også disse usignerte, hamres det innledningsvis løs på Koranen som beskrives som *en forvirret Samling af noget hvert, uden Sammenheng, uden Orden*. Til tross for et slikt vredesutbrudd diskuteres både islam og profeten i samme artikkelserie med en dyp respekt: Muhammad omvendte hele Asia fra avgudsdyrkelse. Hans lære bestod av en eneste gud, ågerrente ble forbudt, vin ble bannlyst, å gi almisser

påbudt. Man kan helt klart spore en tidlig norsk aktelse for islam. Det står videre skrevet i byens avis fredag den 13. januar 1775: *Mussulmænnene have virkelig omvendt lige saa mange ved Overbeviisning, som ved Sværdet over Hovedet*. Islam trengte ingen forkynner i Trondheim på 1770-tallet så lenge bladene til de *Ugentlig udgivende Efterretninger* til *Trondhiems Adresse-Contoir* kom på gaten. Det var den fryktinngytende respekten for det engang ekspanderende Tyrkia, islams forvalter, som hang igjen i folks bevissthet. I førstesideartikkelen fra 6. oktober 1775, *Beskrivelse over en Tyrkisk Krigs Erklæring*, kan man nærmest høre trompetblåsernes lyd mens janitsjarene gjør sin inntogsmarsj. Også ulike sider ved islams kulturhistorie ble gitt spalteplass i avisen. En livaktig skrevet reportasje om den årlige karavanereisen fra Aleppo til Muhammeds grav preget tre førstesider på rad i 1777.

Oppmerksomheten som islam fikk i trondheimspresen på 1770-tallet var verken et lokalt oppstått fenomen eller noe som alene kunne isoleres til de trønderske sjøfolkenes erfaringer som slaver i Alger. Kunnskapsbehovet var tidens trekk. Man befant seg i opplysningstidens midte. Verden skulle gjenoppdages, utforskes og klassifiseres etter de nye rådende prinsipper: den erfaringsbaserte kunnskap med strenge krav til dokumentasjon og etterprøvbarehet.

Den islamske verden skulle også granskes, det var jo der bibelhistorien hadde sitt opphav, og få revolusjoner hadde funnet sted i de muhammedanske landene. Det var som om tiden hadde stått stille, og ved å reise dit, kunne man nærmest spasere rett inn Det gamle testamentet.

Det var det den danske oppdageren Carsten Niebuhr gjorde på sin reise til Den arabiske halvøy (1761-67)³⁹, og etter at han som eneste overlevende ekspedisjonsdeltaker hadde strevet seg tilbake til Danmark-Norge, kom omsider utgivelsene om den lange reisen til Arabia Felix – det lykke-

38. Samme artikkel hadde blitt publisert som føljetong i *Adresse-Contoiret* i Bergen i 1767 (nr. 12, 13 og 14).

39. Niebuhr, Carsten: *Beschreibung von Arabien, aus eigenen Beobachtungen und im Lande selbst gesammelten Nachrichten*. København, 1772.

Nordmænd og gunstige Læfere!

Maa vi tage os den Frihed ved vores Hiemskomsf af et tungt Slaverie, og megen udsstanden Besværlighed og Møye, at fortælle Dem vores Skiebne og Tilfældigheder, som hændede os fra den 7de Septembr. 1769, da vi udgik fra Hiemskødet Tronhiem, indtil vi saae vort Kiære Fæderneland igjen, i October, Maaned 1772. Er Stilen simpel og Fortællingen eenfoldig og ukunstlet skal dog Sandhed være Historiens Prydselse. En Søemand veed De selv, er ej kyndig i Betsalenhed.

Jeg maa da fortælle Histoerien under sælles Navn, da vi næsten alle havde eens Skiebne, og et Slags Arbeide, medens vi vare der; undtagen vor Skipper, som for det meste opholdt sig hos den Svenske Consul, og 3de andre, der vare i lidt bedre Omstændigheder end vi, og hvor om siden skal tales.

Jeg vedbliver derfor, at fortælle vore Tildragelver i den Form, som jeg har optegnet dem i Algier, og i øvrigt henstiller mine Fortællinger til de Betskændendes Kiærlige Omdømme og Bisald.

Forfatteren.

Om de fangnes skiebne på skipet Jomfrue Christina fra Trondheim i Algier. Faksimile av førstesiden i boken til Niels Moss. NBO

lige Arabia. Utdrag av hans bøker ble sendt til Trondhiems allene Kongelige privilegerede Adresse-Contoir, for der var fremdeles alt om islam godt lesestoff.

Niebuhr fikk fire førstesider i avisen i september og oktober 1778, og under tittelen *Noget om Arabernes Sæder og Levemaade*, mer enn ti år etter hans hjemkomst, presenteres verdinøytral kunnskap om arabere og islam, basert på forfatterens egne observasjoner på den arabiske halvøy og der omkring.

Arabernes Opdragelse er meget forskjellig fra vores, starter Niebuhr i Trondheim fredagen den 11. september, og han fortsetter: ... saa at man slet ikke maa undres over, at man ogsaa finder deres Character meget afvigende fra Europæernes Character. Ingen nedlatenheter. Ingen fordømmende ord. Ingen tyrkerfrykt.

Niebuhr hadde selv reist rundt

Om

De Fangnes Skiebne, paa Skibet Jomfrue Christina fra Tronhiem, i Algier.

Året 1769. den 7 September udgik vi fra Hiemskødet Tronhiem, med Snavsskibet Jomfrue Christina, førende af Skipsper Hans Thode Gram, og bemanded med 9 favende Mænd, samt en Passagier, Mst. Jacob Collin, og agtede sig til Lissabon. Vi fortsatte da Reisen fra Tronhiem lykkeligen Væden igiennem med god Vind, til den 9 Septembr., da vi med foyelia Vind gik til Soes, og videre fortsatte vor Tour Norden om Skotland og forbi Yrland, ved Vinden, deels foyelig, og deels contrair, til den 10 Octobr. da vi fik Lap Vinsten at see; og som vi videre fortsatte Reisen til den 13 Octobr. da vi Klokken 2. om Eftermiddag, omtrent uden for Verlings af den Portugisjiske Kyst, fik en Seileere at see, til Luvert, som holdre ned til os; og

A 2

som

kledd på arabisk vis og hadde lært de fremmede folkenes mentalitet å kjenne. Det er ikke så alminnelig i Østerlandene å ta så mange koner, selv om man i Europa tror det, skriver han. Ja, han har selv møtt rike arabere som var langt lykkeligere med én kone enn med flere. Niebuhr tok fatt i europeernes fordommer og vrangforestillinger om arabernes levesett og argumenterte imot ved å peke på det selvopplevde, samtaler han hadde hatt, folk han hadde møtt.

Det er ikke alle arabiske fedre som gifter bort døtrene for pengenes skyld, skriver han. Rike *Mahomedaninder* har ofte mer å si i hjemmet enn kristne *Fruentimmer*, hevder han. Videre kan man lese at det er lettere for en arabisk kvinne å bli skilt enn for en europeisk. At lidderligheten er likeså stor blant kvinner i de muhammedanske land som i de europeiske.

Og at det finnes egne hus i Øst-

erlandene hvor verdens eldste håndverk blir bedrevet, mot en viss avgift til øvrigheten, legger han til. Alt i alt nøktern, faktabasert islamkunnskap spredd i Trondheim på 1770-tallet og stående uimotsagt av byens borgere.

Niels Moss fikk aldri lest de oversatte utdragene fra Carsten Niebuhrs

arabiareise, publisert i Norge i 1778. Det vet man. For det er gjort visse undersøkelser om Moss' videre liv⁴⁰:

Etter det algierske slaveriet, og etter at han selv publiserte, tok han styrmannseksamen i 1775. Da det ikke var navigatørstilling å oppdrive, seilte han stedet ut som kokk på *Trondhiems Paquet*.

I februar 1776 giftet han seg i Vår Frue kirke, og der stopper også

historien om Niels Moss. I skattemanntallet to år senere omtales hans hustru som Niels Nielsen Moss' enke Christen Olsdatter i Vår Frue sogn. Niels Moss døde en gang i '76 eller '77 av for ettertiden ukjente årsaker, en av Norges aller første orientalist av allmuen:

En betrakter av den tyrkiske provinsen Algier og en allmennformidler av livet i orientalske Nord-Afrika.

40. Trondhjems Sjøfartsmuseums Årsskrift 1936

Ω

Litteratur

Bøker:

Amdisen, Asser: Til nytte og fornøyelse. Johann Friedrich Struensee 1737-1772. København, 2002.

Andersen, Dan H.: The Danish Flag in the Mediterranean. Shipping and Trade, 1747-1807. København, 2000.

Garde, Hans Georg: Efterretninger om den danske og norske Søemagt. 4. bind. Kjøbenhavn, 1835.

Krøuger, J. H.: Sveriges Förhållanden till Barbaresk Staterna i Afrika. Stockholm, 1856.

Marquard, Emil: Danske Gesandter og Gesandtskabspersonale indtil 1914. København, 1952.

Moss, Niels Nielsen: En fuldstændig Historisk Efterretning om De Medfærendes Skiæbne paa Skibet Jomfrue Christina fra Trondhiem, som i Aaret 1769 blev optaget af Algerierne og giorte til Fanger, til deres Hiemkomst derfra sidst i Aaret 1772. Hvorhos er tilføyet et kort Anhang om

Staden Algiers Beliggenhed, dens Indvaanere og videre Beskaffenhed. Eenfoldigst sammenskreven av N. M. Trondhiem, 1773.

Gjengitt i Trondhjems Sjøfartsmuseums Årsskrift 1936 (I Algiersk Fangenskap. Hvad Besetningen på Trondhjemsskibet *Jomfrue Christina* oplevet 1769-72) og som faksimile-utgave utgitt av Den litterære klubb i Trondheim i 1970).

Wandel, C. F.: Danmark og Barbareskerne 1746-1845. København, 1919. Width, Trygve: Sjørøvere. Oslo, 1945.

Artikler:

Ehlers, E.: Danmarks Flaadetogt 1770-71 mod Søroverstaten Algier. I: Tidsskrift for Søvæsen. Kjøbenhavn, 1911.

Fossen, Anders Bjarne: Under det Tyrkiske Aag og Tyranni. Bergens sjøfart og Barbareskstatene ca. 1630-1845. I: Sjøfartshistorisk Årbok (1979). Bergen, 1980.

Gøbel, Erik: De algierske søpasprotokoller. En kilde til langfarten 1747-1840. I: Arkiv. Tidsskrift for arkivforskning, 9. bind. København, 1982-83.

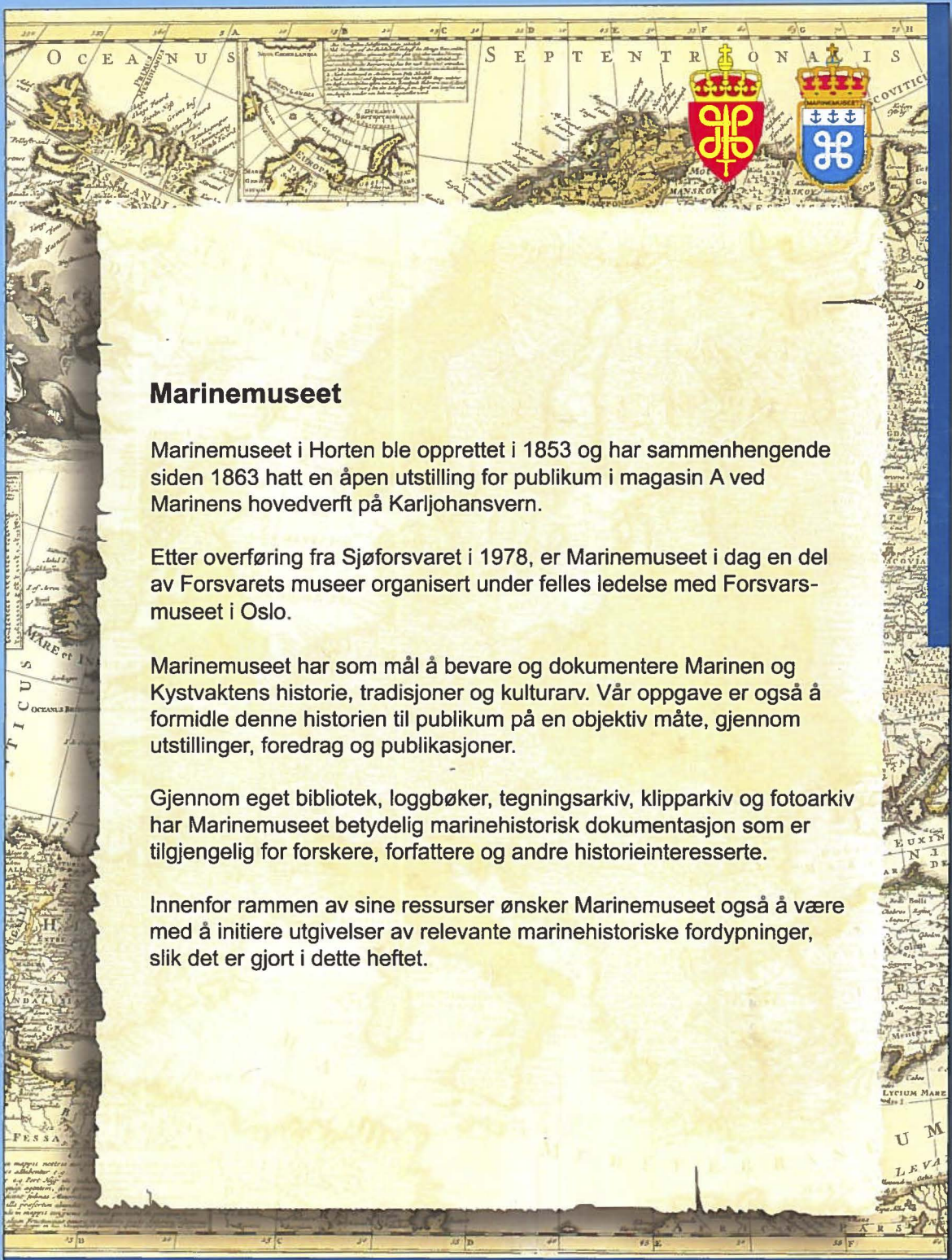
Olsen, Poul Erik.: Krigen mod Algier. Siden Saxo, nr. 3. København, 1995.

Schelderup, W. M.: En Bergensers Fangenskap i Algier 1769-1772. I: Morgenposten, 22. september, 1921.

Skurtveit, Halvor: Korsarar og bombarderar. Kaperfarten på Middelhavet og det danske toktet til Alger i 1770. I: Historie, nr. 2. Bergen, 2000.

Thrap, D.: Provst Hugo Hiorthøys Dagbog paa Togtet til Algier. I: Museum. Tidsskrift for historie og geografi. Kjøbenhavn, 1893 (første halvbind).

Sollie, Per Ole: Ørlending hos sjørøvere. I: Årbok for Fosen. Orkanger, 1995.

Marinemuseet

Marinemuseet i Horten ble opprettet i 1853 og har sammenhengende siden 1863 hatt en åpen utstilling for publikum i magasin A ved Marinens hovedverft på Karljohansvern.

Etter overføring fra Sjøforsvaret i 1978, er Marinemuseet i dag en del av Forsvarets museer organisert under felles ledelse med Forsvarsmuseet i Oslo.

Marinemuseet har som mål å bevare og dokumentere Marinen og Kystvaktens historie, tradisjoner og kulturarv. Vår oppgave er også å formidle denne historien til publikum på en objektiv måte, gjennom utstillinger, foredrag og publikasjoner.

Gjennom eget bibliotek, loggbøker, tegningsarkiv, klipparkiv og fotoarkiv har Marinemuseet betydelig marinehistorisk dokumentasjon som er tilgjengelig for forskere, forfattere og andre historieinteresserte.

Innenfor rammen av sine ressurser ønsker Marinemuseet også å være med å initiere utgivelser av relevante marinehistoriske fordyppninger, slik det er gjort i dette heftet.